

TÜRK SOSYAL GÜVENLİK HUKUKUNDA ANNELERİN KORUNMASI

PROTECTION OF MOTHERS IN TURKISH SOCIAL SECURITY LAW

Kadir ARICI*

Özet: Anne olmak belki de dünyanın en güzel olayıdır. Ancak anne olmak aynı zamanda çok büyük bir risk almak ve sorumluluk altına girmektir. Bir canlıyı dünyaya getirmek; onu büyütmek, eğitmek ve sağlıklı bir vatandaş olarak topluma katılmasını sağlamak gibi büyük bir sorumluluk altına giren anne; bu sorumlulukla hayatını tamamlar. Bu sorumluluk bitmeyen, sona ermeyen bir sorumluluktur. Anne olmak hem fizyolojik hem de sosyo-ekonomik yönden önemli sosyal güvenlik riskleri doğurur.

Anne olmanın sorumluluğu ile büyük yük altına giren annelerin başka bakımlardan olduğu gibi sosyal güvenlik bakımından da daha bir özenle korunmaları gerekir.

Annelerin sosyal güvenlik bakımından korunması Türk sosyal güvenlik sisteminde analık sigortası, annelik borçlanması, engelli annelere korunma, dul kalmış annelere sağlanmış destekler ve yetim aylığı ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Son dönemde bu alanda önemli adımlar atılmıştır.

Tebliğimizde Türk sosyal güvenlik hukukunda annenin korunması ile ilgili düzenlemeler ele alınacak ve açıklanacaktır. Daha sonra da bu düzenlemelerin annenin sosyal güvenliği bakımından korunması yönünden yeterli olup olmadığı sorusu üzerinde durulacaktır. Sosyal güvenlik sistemimizde annenin korunması bakımından yetersizlik alanları vardır. Bu yetersizlik alanları ortaya konulmuş; bu boşlukların nasıl doldurulması gerektiği sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır. Tebliğimizin odağında Türk sosyal güvenlik hukukunda annelerin korunması konusunda tespit, teşhis ve çözüm önerileri yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Analık Sigortası, Türk Sosyal Güvenlik Hukuku, Annelere Yönelik Sosyal Yardım ve Hizmetler, Yetim Aylığı, Annenin Korunması

Abstract: Being a mother is maybe the most beautiful thing in the world. But being a mother is also taking a very big risk and entering into responsibility. The mother takes a very big responsibility by bringing a child to the world; raising, educating him and preparing her child for the society as a good citizen. The mothers complete

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

their lives with these never- ending responsibilities. Being a mother creates significant physiological and socio-economical social security risks .

The burden and responsibility of being a mother will give a responsibility for the state and society in order to protect the mothers in respect to social security and other fields.

Starting with the pregnancy period, protection of mother in social security with maternity insurance programs is enriched with maternity debt, protection for disabled mothers, support for widow mothers and orphan's pension. Significant steps have been taken recently in the protection of mothers and especially their disabled children.

In this paper the mother's protection in Turkish social security law will be discussed and explained. The question of whether these arrangements are enough to protect mothers in terms of social security will be discussed. In our social security system, there are the areas of inadequacy in terms of protecting mothers which will be revealed and will try to find an answer to the question of how to fill these gaps. Focusing on identification, diagnosis and solutions which will give protection for the mothers in Turkish social security law will be explained.

Keywords: Maternity Insurance, Turkish Social Security Law, Public Social Services and Assistance for the Mothers Maternity Orphan's Allowances, Protection of Mother

GİRİŞ

Anne kimdir? Türk Medeni Kanunu'na göre anne, çocuğu doğuran kadındır. Bu husus Türk Medeni Kanunu m. 282/1'de "Çocuk ile ana arasındaki soybağı doğumla kurulur." şeklinde ifade edilmektedir.

Anne olmak, kadının hayatında adeta bir yeni devrin başlaması, ayrı bir zaman dilimine geçilmesi demektir. Annelik kadınlara özgü bir vasıftır; yaradılış itibarı ile biyolojik olarak ancak kadınlar anne olabilirler.

Annelerin sosyal güvenliği, kadınların sosyal güvenliğinin bir alt boyutunu ifade eder. Kadınların sosyal güvenliği ise sosyal güvenlikte kendine özgü nitelikleri olan ayrı bir konudur. Annelerin sosyal güvenliği, kadınların sosyal güvenliğinin kendine özgü bir başka boyutunu ifade ettiği için sosyal güvenlikte özellik arzeden bir konudur.

Sosyal güvenlik bakımından annelik; kadının hamile kalması ile başlayan ve doğumla devam eden ve çocuk sahibi olmakla süren fizyolojik ve sosyolojik risklerle dolu bir süreçtir.¹ Anne olmak gelir azal-

¹ A. Can Tuncay/Ömer Ekmekçi, "Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri", Yenilenmiş

ması ve kesilmesi ile gider artışlarına yol açan; dolayısıyla gelir-gider dengelerini bozan bir risktir. Sosyal güvenlik ihtiyacı da bu noktada ortaya çıkmakta ve sosyal güvenlik sistemi bu risklere karşı sosyal güvenlik teknikleri ile gelir garantisi sağlayan tedbirleri almaktadır.

Biz bu çalışmada annelerin sosyal güvenliği bakımından Türk sosyal güvenlik sisteminin durumunu ortaya koymaya ve karşılaşılan meseleler ve bunların çözüm yolları ile ilgili görüşlerimizi açıklamaya çalışacağız.

I. SOSYAL GÜVENLİKTE ANNELİK RİSKİ VE SOSYAL GÜVENLİK SAĞLANMASI

Anne olmak bir kadın için belki de hayatındaki en önemli olaydır. Ancak anne olmak hamilelik ve doğum sırasında karşılaşılabilecek birtakım riskler taşır. Anne olmak, zaman içinde bir dizi riskle dolu bir yolculuktur. Gebelik dönemi riskleri, doğum riskleri, sahip olduğu çocuğun ömrünün sonuna kadar sorumluluğunu taşımak, belki engelli bir çocukla hayatın bütün yüklerini omuzlamak; belki yetim çocukların annesi olarak onun yükünü taşımak; belki ihtiyarlığında çocukları tarafından tek başına bırakılmak annelik sürecinde karşılaşılabilecek risklerdir.

Anne olmak bir çocuğun sorumluluğunu bedelsiz ve ömür boyu üstlenmektir. Dolayısı ile anne olma kararı, annenin hayatını riske atmak ve de bir çocuğun sorumluluğunu belki ömür boyu üstlenmek riskini almaktır. Annenin sosyal güvenliği işte üstlenilen bu büyük riski karşılamak için bir ihtiyaçtır.

1. Sosyal Güvenlikte Annelik Riski

Annelik niteliği itibarı ile kadın için fizyolojik bir risktir.² Gebelik ve doğum bir yönü ile kadının yaratılıştan getirdiği bir yetenek diğer yönü ile anne için ölüme dahi yol açabilecek riskli bir yolculuktur.

18. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016, s. 433.

² Sosyal güvenlik riskleri için bkz. Kadir Arıcı, Türk Sosyal Güvenlik Hukuku, Gazi Kitabevi, Ankara 2015, s. 6 vd.; Tuncay/Ekmekçi, s. 8 vd; Müjdat Şakar, Sosyal Sigortalar Uygulaması, Yenilenmiş 10. Baskı, İstanbul 2011, s. 4; M. Refik Korkusuz/Suat Uğur, Sosyal Güvenlik Hukuku, Son Mevzuata Göre Geliştirilerek Güncellenmiş 4. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2015, s. 7 vd.

Gebelik sürecinde annenin hamilelik sürecinin tıbbi olarak takibi ve doğumun yetkili ve ehliyetli ellerde ve mümkünse sağlık merkezlerinde (doğum evi gibi) gerçekleştirilmesi, annenin ve çocuğun sağlığı bakımından önem taşır. Bu ise anne sağlığı, çocuk sağlığı yanında toplum sağlığı ve nüfusun sağlıklı bir şekilde çoğalması bakımından önem arz eder. Annelik sürecinin sağlıklı olabilmesi için bu sebeplerle ortaya çıkan gider artışlarının karşılanması gerekir. Bu yönü ile annelik ve doğum aynı zamanda sosyoekonomik bir risktir.

Hamilelik ve doğum annenin çalışmasını azaltabilir, hatta onu çalışamaz hale getirebilir. Yine gebelik ve annelik, gebelik muayeneleri, sağlıklı bir merkezde doğumun yapılması gibi nedenlerle gider artışlarına da yol açan risklerdir.

Anne olmak bir çocuk sahibi olmak anlamına gelir. Çocuk ise sosyal güvenlik bakımından anneye; çocuğun beslenmesi, bakımı, hatta eğitimi bakımından, evli değil ise şahsen, evli ise aileye beraberinde gider artışlarına yol açan bir risktir.

Bu bakımdan gebelik, doğum ve çocuk sahibi olmak bakımından sosyal güvenlik ihtiyacının; gelir azalması ya da kesilmesi ve gider artışlarına karşı gelir garantisi sağlanması ihtiyacı olduğu söylenebilir.

2. Annelerin Sosyal Güvenliğinin Sağlanmasında Kullanılan Teknikler

Geleneksel sosyal güvenlik sisteminde annelerin sosyal güvenliği kendisine, ailesine ve içinde yaşadığı cemiyetin izan ve insafına kalmıştı. O dönemde anneler; kocası, varsa evlatları ve eğer yaşamakta ise ana babalarının destek ve yardımları ile sosyal güvenliğe kavuşurdu.

Sosyal güvenliğin bir insan hakkı olarak kabul edilmesi ile birlikte bütün vatandaşlar hatta bütün insanlar sosyal güvenlik bir hak, devlet için ise hayata geçirilmesi gereken bir yükümlülük olarak kabul edilmiştir. Bu süreç içinde çağdaş sosyal güvenlik teknikleri ve çağdaş sosyal güvenlik sistemleri doğmuştur.

Annelerin sosyal güvenliğinin sağlanmasında modern sosyal güvenlik teknikleri olarak sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet teknikleri kullanılmaktadır.

Sosyal sigortada gebelik ve doğum risklerine karşı “analık sigortası” ile sosyal güvenlik sağlanır. Çocukların sosyal güvenliği bakımından ise genelde “aile ödenekleri sigortası” ile sosyal güvenlik sağlanır.

Sosyal yardımlar ve hizmetler tekniği ile de annelerin muhtaç hale gelmesi durumunda primsiz sistem içinde onlara ihtiyaçlarına uygun olarak sosyal güvenlik sağlanır.

II. TÜRK SOSYAL GÜVENLİK HUKUKUNDA ANNELERİN KORUNMASI

Türk sosyal güvenlik sisteminde annelerin sosyal güvenliği için hem sosyal sigorta hem de sosyal yardım ve sosyal hizmetler teknikleri ile sosyal güvenlik sağlanmaktadır.

Sosyal sigorta sistemi içinde “Analık sigortası” başta olmak üzere annelerin sosyal güvenliğini destekleyici tedbirler mevcuttur.

Analık sigortası annenin sosyal güvenliği bakımından en önemli düzenlemedir. Bunun yanında annenin sosyal güvenliğini güçlendirmek için yapılan yaşlılık sigortası kapsamında annelik borçlanması gibi birtakım düzenlemeler de vardır.

Sosyal yardım ve sosyal hizmetler sistemi içinde annelere sağlanan bazı destek sistemleri vardır. Nitekim özürlü çocuğuna bakan anneye anneye bakım parası verilmesi bu desteklerin başında gelmektedir.

1. Sosyal Sigorta Hukuku ile Korunma

A. Kısa Vadeli Sigorta Kolları Bakımından

a. Analık Sigortası

Analık Sigortası, analık haline bağlı olarak ortaya çıkan gider artışları ve gelir kesilmesine karşı sosyal güvenlik sağlayan sigorta dalıdır. Ülkemizde analık sigortası ilk defa 1947 yılında 4772 sayılı Analık ve Hastalık Sigortası Kanunu ile uygulamaya girmiş bir sigorta dalıdır.³

³ Geniş bilgi için bkz. Arıcı, s. 344-351; Tuncay/Ekmekçi, s. 448-457; Ali Güzel/ Ali Rıza Okur/Nurşen Caniklioğlu; Sosyal Güvenlik Hukuku, 16. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016, s. 424; Şakar, s. 249; Korkusuz/Uğur, s. 306.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda (SSGSSK m. 15) analık sigortası düzenlenmiştir. Kanun'da analık hali "4 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentleri kapsamındaki sigortalı kadının veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan eşinin, kendi çalışmalarından dolayı gelir veya aylık alan kadının ya da gelir veya aylık alan erkeğin sigortalı olmayan eşinin gebeliğinin başladığı tarihten itibaren doğumdan sonraki ilk sekiz haftalık, çoğul gebelik halinde ise ilk on haftalık süreye kadar olan gebelik ve analık haliyle ilgili rahatsızlık ve engellilik halleri analık hali kabul edilir" şeklinde tanımlanmıştır (SSGSSK m. 15/2).

Bu tanımda analık sigortasının kişi bakımından kapsamı da yer almaktadır. Buna göre analık sigortasından 4/a ve 4/b kapsamında sigortalılar ve bunların sigortalı olmayan eşleri faydalanırlar.⁴

Analık sigortası "gebeliğin başladığı tarihten itibaren doğumdan sonraki ilk sekiz haftalık, çoğul gebelik halinde ise ilk on haftalık süreye kadar olan gebelik ve analık haliyle ilgili rahatsızlık ve engellilik hallerine" karşı sosyal güvenlik sağlar.

Analık sigortasından sağlanan sigorta yardımları sağlık yardımları ve geçici işgöremezlik ödeneği olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür.

Analık sigortasından sağlanan sağlık yardımları dışında sağlanan yardımlar arasında emzirme ödeneği de yer alır. Emzirme ödeneği çocuğun sağ doğması ve yaşaması kaydı ile miktarı SGK yönetim kurulu tarafından belirlenen maktu bir ödenektir.⁵

Sigortalı kadına veya sigortalı olmayan eşinin doğum yapması nedeniyle sigortalı erkeğe emzirme ödeneği verilebilmesi için m. 4/a kapsamındaki sigortalı işçinin doğumdan önceki bir yıl içinde en az 120 gün kısa vadeli sigorta kolları primi bildirilmiş olması gerekir (m. 16/ a).

Bağımsız çalışan sigortalılar (m. 4/b) bakımından ise sigortalının

⁴ 4/c kapsamında sigortalı olanların analık halinde korunması hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Nazım Sözer, Türk Sosyal Sigortalar Hukuku, Beta Yayınevi, İstanbul 2013, s. 224 vd.

⁵ Şakar, s. 251; Yusuf Alper, Sosyal Sigortalar Hukuku, Güncellenmiş 7. Baskı, Dora Yayınları, Bursa 2015, s. 242.

doğumdan önceki bir yıl içinde en az 120 gün kısa vadeli sigorta kolları primi yatırılmış ve genel sağlık sigortası primi dahil prim ve prime ilişkin her türlü borçlarının ödenmiş olması şarttır.⁶

Emzirme ödeneğine hak kazanan sigortalılardan sigortalılığı sona erenlerin, bu tarihten başlamak üzere üç yüz gün içinde çocukları doğması şartı ile sigortalı kadın veya eşi analık sigortası haklarından yararlanacak sigortalı erkek, doğum tarihinden önceki on beş ay içinde en az 120 gün prim ödenmiş olması şartıyla emzirme ödeneğinden yararlandırılır.

Analık sigortasından sağlanan temel yardım ise sağlık yardımları dışında geçici işgöremezlik ödeneği verilmesidir.

Geçici işgöremezlik ödeneği doğumdan önceki ve sonraki sekizer haftalık sürede, çoğul gebelik halinde ise doğumdan önceki sekiz haftalık süreye iki haftalık süre ilâve edilerek sigortalıya çalışmadığı her gün için verilir.

Kadının erken doğum yapması halinde doğumdan önce kullanmadığı çalıştırılmayacak süreler ile isteği ve hekimin onayıyla doğuma üç hafta kalıncaya kadar çalışması halinde, doğum sonrası istirahat süresine eklenen süreler için de geçici işgöremezlik ödeneği verilir.

Bağımsız çalışanlara (m. 4/b) analık halinde geçici iş göremezlik ödeneği, genel sağlık sigortası dahil prim ve prime ilişkin her türlü borçlarının ödenmiş olması şartıyla yatarak tedavi süresince veya yatarak tedavi sonrası bu tedavinin gereği olarak istirahat raporu aldıkları süre boyunca ödenir. Ancak doğum öncesi ve doğum sonrası çalışmadığı sürelerde geçici iş göremezlik ödeneğinin ödenebilmesi için ananın yatarak tedavi edilmekte olması şartı aranmaz.

Analık sigortasında analık halinde verilecek geçici işgöremezlik ödeneğinin miktarı; yatarak tedavilerde prime esas günlük kazancının yarısı, ayaktan tedavilerde ise üçte ikisidir.⁷

Analık sigortasında geçici işgöremezlik ödeneğine esas günlük kazanç hesaplanırken doğumun olduğu tarihten önceki on iki ay için-

⁶ Güzel/Okur/Caniklioğlu, s. 426.

⁷ Fatih Uşan, Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009, s. 190.

de kalan son üç ay içinde hesaplanacak prime esas kazançlar toplamının, bu kazançlara esas prim ödeme gün sayısına bölünmesi suretiyle hesaplanır.

Bir sigortalıda iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık hallerinden birkaçı birleşirse, geçici iş göremezlik ödeneklerinden en yükseği ödenir.

Analık sigortasından geçici işgöremezlik ödeneği alabilmek için sigortalı kadın ise (m. 4/a) geçici işgöremezlik halinin başlangıç tarihinden önceki bir yıl içinde en az 90 gün kısa vadeli sigorta primi ödenmiş olması gerekir.⁸

b. Genel Sağlık Sigortası

Kural olarak doğum sebebiyle tıbben gerekli görülen bütün sağlık yardımlarının finansmanı genel sağlık sigortasından karşılanır.⁹ Kanun'da bu yardımların muhtevası; "Analık sebebiyle ayakta veya yatarak; hekim tarafından yapılacak muayene, hekimin göreceği lüzum üzerine teşhis için gereken klinik muayeneler, doğum, laboratuvar tetkik ve tahlilleri ile diğer tanı yöntemleri, konulan teşhise dayalı olarak yapılacak tıbbî müdahale ve tedaviler, hasta takibi, rahim tahliyesi, tıbbî sterilizasyon ve acil sağlık hizmetleri, ilgili kanunları gereğince sağlık meslek mensubu sayılanların hekimlerin kararı üzerine yapacakları tıbbî bakım ve tedaviler" şeklinde açıklanmaktadır (SSGSSK m. 63/c).

Doğum yapan kadının çocuğu vaktinden önce veya vaktinde doğmuş olmakla birlikte ölü doğarsa, sigortalı kadına veya sigortalının eşine yardımlar da genel sağlık sigortasından yapılır. Genel sağlık sigortasından sağlık yardımı alabilmek için asgari 30 gün GSS primi ödemek gerekir.¹⁰

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile normal yollarla anne olamayan kadınlara yardımcı üreme teknikleri ile anne olmak bakımından önemli bir destek sağlanmıştır.¹¹ Buna göre; "Evli

⁸ Sözer, Sosyal Sigorta, s. 218.

⁹ Güzel/Okur/Canıklıoğlu, s. 425; Uşan, s. 189; Korkusuz/Uğur, s. 307.

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Ali Nazım Sözer, Türk Genel Sağlık Sigortası, Beta Yayınevi, İstanbul 2014, s. 203 vd.

¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Sözer, Genel Sağlık Sigortası, s. 221 vd; Alper, s. 348 vd.

olmakla birlikte çocuk sahibi olmayan genel sağlık sigortalısı kadın ise kendisinin, erkek ise karısının; 1) Yapılan tıbbî tedavileri sonrasında normal tıbbî yöntemlerle çocuk sahibi olamadığının ve ancak yardımcı üreme yöntemi ile çocuk sahibi olabileceğinin Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucuları sağlık kurulları tarafından tıbben mümkün görülmesi, 2) 23 yaşından büyük, 39 yaşından küçük olması, 3) Son üç yıl içinde diğer tedavi yöntemlerinden sonuç alınamamış olduğunun Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucuları sağlık kurulları tarafından belgelenmesi, 4) Uygulamanın yapıldığı tıbbî merkezin Kurum ile sözleşme yapmış olması, 5) En az beş yıldır genel sağlık sigortalısı veya bakmakla yükümlü olunan kişi olup, 900 gün genel sağlık sigortası prim gün sayısının olması, şartlarının birlikte gerçekleşmesi halinde en fazla üç deneme ile sınırlı olmak üzere yardımcı üreme yöntemi tedavileri ile bir hastalığın tedavisinin başka tıbbî bir yöntemle mümkün olmaması ve Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucuları sağlık kurulları tarafından tıbben zorunlu görülmesi halinde yardımcı üreme yöntemi tedavileri ve sağlanacak sağlık hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedavileri için gerekli olabilecek kan” genel sağlık sigortası kapsamında karşılanır (SSGSSK m. 63/e).

Ülkemizde annelerin sosyal güvenliği bakımından bu düzenleme son derece önemlidir. Çünkü evli kadınların çocuk sahibi olamamaları durumunda evliliğin sona erdirilmesi, imam nikahı ile eşin yeniden evlenmesi başta olmak üzere anne adayları kadın evlilik sürecinde son derece vahim meselelerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu gelişmeler evli kadının yani ana olamamış kadının sosyal güvenliğini de riske atmaktaydı. Kanunla gelen bu destek ile anne adayları kadınlara çok önemli bir sosyal güvenlik desteği sağlanmış olmaktadır. Bu destek toplumun temeli olan aile birliğinin korunması bakımından da önem taşımaktadır.

B. Uzun Vadeli Sigorta Kolları Bakımından

Uzun vadeli sigorta kollarında da annelerin sosyal güvenliğine yönelik birtakım özel düzenlemeler yapılmıştır. Annelerin korunması bakımından onlara pozitif ayrımcılık sağlayan bu düzenlemeler aşağıda özet olarak sunulmaktadır.

a. Analık Borçlanması

SSGSSK sigortalılara kanundan doğan doğum ya da analık izni sürelerini borçlanma hakkı tanımıştır (m. 41/a).¹²

Analık sebebiyle doğum izni dışında çocuklarına bakacak kimse-lerinin olmaması v.s. sebeple çalışmayı bırakarak çocuğuna bakan ve sigortalı olarak çalışmayan m. 4/a, b, c kapsamındaki sigortalı annelere bu sürelerini borçlanma hakkı tanınmıştır. Buna göre borçlanma hakkı üç defaya mahsus olmak yani üç çocukla sınırlı olmak; her birinde doğumdan sonraki iki yıllık bir süreyi aşmamak ve borçlanılan sürelerde uzun vadeli sigorta bakımından aktif sigortalı olmamak ve çocuğunun bu sürede yaşaması kaydı ile talepte bulunulan sürelerini borçlanma hakkı tanınmıştır (m.41/a). Bu düzenleme annelere 6 yıla kadar analık sebebiyle çalışmadığı sürelerini borçlanabilme hakkı tanınmış olmaktadır ki bu düzenleme annelerin uzun vadeli sigorta kol-ları bakımından çocuk sahibi olmak sebebiyle sigortalılık haklarında kayba uğramasını önleyen ve kayıpları telafi imkanı vermektedir.

b. Erken Emeklilik

Annelere sosyal güvenlik sağlanması bakımından getirilen bir destek de engelli çocuğu bulunan annelere tanınmış olan erken emekli olma desteğidir.¹³ Buna göre emeklilik veya yaşlılık aylığı bağlanma şartlarını sağlamış bulunan kadın sigortalılardan (analardan) engelli çocuğu bulunanlara 5510 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten (174. 2008) sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, prim ödeme gün sayılarına eklenir. Eklenen süreler kadar bir süre ayrıca emeklilik yaş haddinden indirilir. 5754 sayılı Kanun m. 16 ile 5510 sayılı Kanun m. 28'e eklenen düzenlemede bu husus, "Emeklilik veya yaşlılık aylığı bağlanması talebinde bulunan kadın sigortalılardan başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede ağır engelli çocuğu bulunanların, bu Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, prim ödeme gün sayıları toplamına eklenir ve eklenen bu süreler emeklilik yaş hadlerinden de indirilir" şeklinde hükme bağlanmıştır.

¹² Analık borçlanması için bkz. Tuncay/Ekmekçi, s. 700 vd.

¹³ Tuncay/Ekmekçi, s. 511-512.

Bu düzenleme incelendiği zaman engelli çocuğu olan annelere bir anlamda fiili hizmet zammı hakkı tanınmış olduğu ve ayrıca bu süreler kadar yaştan indirim hakkı tanınmak suretiyle erken emekli olma hakkının da tanınmış olduğu anlaşılmaktadır.

c. Yetim Aylığı

Annelere sağlanan sosyal güvenlik desteklerinden birisi de muhtaç olmaları durumunda ana ve babalarından yetim aylığı alma hakkıdır. Hukukumuzda yaşının önemi olmaksızın sistemden kendine aylık bağlanmamış olan kadınların, hak sahibi olmak şartı ile ölmüş ana ve babalarından ölüm aylığı (yetim aylığı) alma hakkı olarak doğar. Bu hak annenin yaşı ne olursa olsun yalnızca kız çocuklarına tanınmış bir haktır. Bu haktan “Yaşları ne olursa olsun evli olmayan, evli olmakla beraber sonradan boşanan veya dul kalan kızlar” faydalanır (SSGSSK m. 34/a).

Kız çocuklarına özgü pozitif ayrımcılık niteliğindeki bu düzenleme her ne kadar zaman zaman suistimal edilmekte ise de Türk kültürüne ve sosyal yapısına da uygun bir düzenlemedir. Annelerin sosyal güvenliğine de özellikle çocuklu dul kalmada önemli ölçüde destek sağlayan bir düzenlemedir. Bu düzenleme ile çocukları sigortalı olmayan ve kendisinin de aylığı olmayan anneler bakımından ölünceye kadar sağlanacak bir destektir.

d. Annelere Çocuklarından Ölüm Aylığı Bağlanması

Bir anne için en acı kayıp evlatlarının kaybıdır. Hiçbir anne evladının kendisinden önce ölmesini istemez. Ancak bu ihtimal her zaman vardır. Bu hayatın acı bir gerçeğidir. Sosyal güvenlik sistemi annelere bazı şartlarla ölen evlatlarından da ölüm aylığı alma hakkını tanımıştır. Bu annelerin sosyal güvenliği bakımından önemli bir haktır.

Anneler ölen evlatlarından anne olarak ölüm aylığı alma hakkına sahiptirler. Buna göre annenin ölen evladı yaşlılık, malullük ve ölüm sigortasından aylık bağlanma şartlarını sağlamış olarak ölmüş ise geride kalan annesinin sağ olmak ve muhtaç durumda bulunmak şartı ile ölüm aylığı alma hakkı bulunmaktadır. Bunun için aylıktan pay kalmış olma şartı önem taşır. Aylıktan pay kalma şartı ile aylığın %25’i anne ve babaya ölüm aylığı olarak bağlanır. Bu husus SSGSSK m. 34/1, d’de

“Hak sahibi eş ve çocuklardan artan hisse bulunması halinde her türlü kazanç ve irattan elde etmiş olduğu gelirin net tutarından daha az olması ve diğer çocuklarından hak kazanılan gelir ve aylıklar hariç olmak üzere gelir ve/veya aylık bağlanmamış olması şartıyla ana ve babaya toplam % 25’i oranında; ana ve babanın 65 yaşın üstünde olması halinde ise artan hisseye bakılmaksızın yukarıdaki şartlarla toplam % 25’i, oranında aylık bağlanır” şeklinde düzenlenmiştir.

Kendisinden önce ölen birden çok evladından ölüm aylığı alma hakkına sahip olan analara bu aylıklardan en yüksek iki aylıktan çok olanın tamamı düşük olanının yarısı ana, baba aylığı olarak ödenir (SSGSSK m.4/a, 4). Baba sağ ise %25’lik payı anne ile baba eşit olarak paylaşırlar.

Kanun koyucu yaptığı yerinde bir düzenleme ile 65 yaşını doldurmuş ve muhtaç olması halinde ana ve babalara ölüm aylığından pay kalmamış olsa da yine aylık bağlanabileceğini hükme bağlamıştır. Bu düzenleme ileri yaşlara gelmiş evlatları ölmüş annelere sosyal güvenlik sağlanması bakımından çok önemli bir yeniliktir.

e. Eşe Aylık Bağlanması

Annelerin korunması bakımından sosyal sigorta sisteminde bir başka düzenleme annelere ölen kocalarından aylık bağlanması şeklinde yapılmıştır. Buna göre annenin kocası ölüm sigortasından aylık bağlanma şartlarını sağlamış iken ölmüş ise bağlanacak ölüm aylığının %50’si çocuklu dul anneye bağlanır. Annenin yabancı bir mevzuat kapsamında çalışmaması veya kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olması halinde çocuksuz dul anneye ise %75 oranında ölüm aylığı bağlanır. Çocukları aylıktan düşmüş anneler bu anlamda çocuksuz dul anne olarak işlem görürler.

Eşi ölen ve yeniden evlendiği eşini ya da eşlerini de kaybeden annelere ölen birden çok kocasından da aylığa hak kazanması durumunda bu hak kazandığı aylıklardan seçtikleri en yüksek olan aylık dul aylığı olarak bağlanır (SSGSSK m. 54/a, 7).

Hemen ifade edelim ki eşinden ve ana babasından aylığa hak kazanan anne bu aylıklardan yalnızca seçeceği birisini alabilir (SSGSSK m. 34/a, 5).¹⁴

¹⁴ Bu konu sosyal güvenlik hukukunda ölüm sigortası ve sosyal sigortada hakların çakışması başlıkları altında incelenir.

2- Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler ile Korunma

Türkiye’de henüz çağdaş standartlarda kurulmuş ve işleyen bir sosyal yardım sistemi bulunmamaktadır. Sosyal yardım ve sosyal hizmetler bütün vatandaşlar için bir hak olarak kabul edilmemiştir. Ancak sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin bir hak olarak düzenlenmiş olması muhtaç duruma düşen annelerin korunmasına da büyük katkı sağlar. İyi işleyen sosyal yardım ve sosyal hizmetler sistemi elbette bütün vatandaşlar gibi muhtaç anneler için de sosyal güvenlik ihtiyacının karşılanması bakımından önem taşır.

Konumuz annelerin sosyal güvenliği olduğu için bu kesimde münhasiren annelerin sosyal güvenliğine ilişkin sosyal yardım ve sosyal hizmetler düzenlemeleri üzerinde durulacaktır.

A. Sosyal Yardımlar

a. Yaşlı Muhtaç Annelere Yardım

1976 tarih ve 2022 sayılı Altmış Beş Yaşını Doldurmuş Muhtaç ve Gücsüz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun m. 1 hükmü çerçevesinde sosyal sigortadan gelir ve aylık almayan, evlatlarından nafaka bağlanmamış olan ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarınca yapılacak gelir kontrolünde muhtaç olduğuna karar verilen 65 yaşını doldurmuş Türk vatandaşı annelere muhtaçlık hali devam ettiği sürece muhtaç yaşlı aylığı bağlanır. Yaşlı ve muhtaç annelerin korunması bakımından bu önemli bir düzenlemedir.

b. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından Yardım

1986 tarih ve 3294 sayılı Kanun çerçevesinde kurulan ve işleyen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları yapacağı inceleme ve muhtaçlık durumu dikkate alınarak ihtiyacı olan muhtaç annelere sosyal yardımları aynı ve/veya nakdi olarak yapabilir. Bu düzenlemenin ayırt edici özelliği yardımların bir hak olarak düzenlenmemiş olması ve idarenin imkanlarına göre yapılmasının öngörülmüş olmasıdır.

c. Dul Kadın Aylığı

Kocaları ölmek suretiyle dul kalan ve muhtaç duruma düşen kadınlara aylık bağlanması uygulaması başlatılmıştır. Sosyal Yardım-

laşma ve Dayanışma Fonundan finansmanı sağlanan ve şartlarını sağlamış olan dul kadınlara ayda 250 TL olarak belirlenen bu ödeme muhtaç annelerin korunması ve sosyal güvenliklerinin bağlanması bakımından da önem taşır.

d. Annelere Sağlanan Diğer Sosyal Destekler

Kentleşme, sanayileşme ve eğitim sürelerinin uzaması doğum oranlarında ciddi düşmelere yol açmakta ve bu durum uzun sürede nüfusun yaşlanmasına yol açma riski taşımaktadır. Bu sebeptendir ki annelere ve anne olmayı düşünenlere destek sağlamak maksadı ile devletçe birtakım anneliği destek ve teşvik nitelikli olacak düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler niteliği itibarı ile sosyal yardım nitelikli düzenlemelerdir. Yalnızca annelere ve karşılıksız yapılmaktadır. Bunlar arasında aşağıdaki destekler önem taşır;

Yarım Gün Çalışma Desteği: Çocuğuna bakmak maksadı ile işten ayrılarak kısmi süreli çalışan annelere yapılan bir destek uygulamasıdır. Asgari ücretin yarısı kadar bir destek sağlanmaktadır.

Bakıcı Parası Desteği: Pilot uygulama olarak Ankara, İstanbul, İzmir ve Bursa'da başlatılan bakıcı parası desteği, asgari ücretin iki katından daha az ücret alan ve iki yaşından küçük çocuğu olan sigortalı olarak çalışan annelerin sigortalılıklarını sona erdirmelerini önlemek maksadı taşıyan bir uygulamadır. Bu uygulama ile anneanne ya da babaannelere torunlarına bakmak şartı ile destek sağlanmaktadır.

Evde Bakım Parası Desteği: Söz konusu destek, bakıma muhtaç çocuğu olan annelere ya da bakıma muhtaç annesine bakan evlatlara aylık sağlamaya yönelik nakdi bir destektir.

Özürlü Çocuklara Eğitim Desteği Verilmesi: Annenin sosyal güvenliğine dolaylı destek sağlayan bir uygulamadır. Eğitim ücretleri devletçe karşılanmaktadır.

B. Annelere Yönelik Sosyal Hizmetler

Ülkemizde yalnızca annelere mahsus annelerin sosyal güvenliği ile ilgili bir sosyal hizmet programı mevcut değildir. Bununla birlikte annelerin sosyal güvenliğine de katkı sağlayan kadınların korunmasına yönelik koruma sistemleri mevcuttur. Bu kapsamda kadın sığınma

evleri ve kadının eşlerinin şiddetine karşı korunmasına yönelik hukuki düzenlemeler bu anlamda önem taşır.

III. ANNELERİN SOSYAL GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN YETERLİLİĞİ

Annelerin sosyal güvenliği elbette önemlidir. Ancak annelerin sosyal güvenliği ülkede yaşayanların sosyal güvenliğinden ayrı ve bağımsız olarak düşünülemez. Ülkedeki sosyal güvenlik sisteminin yetersizlikleri ve eksiklikleri annelerin sosyal güvenliği bakımından da yetersizlik ve eksiklik sayılır. Türk sosyal güvenlik sisteminde sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin çağdaş normlarda kurulması halinde annelerin sosyal güvenliği ihtiyacı da büyük ölçüde giderilmiş olacaktır.

Aile ödenekleri sigortası, 102 sayılı ILO Sözleşmesinde sosyal güvenliğin karşılması gereken 9 temel riskten birisini giderecek yöntem olarak kabul edilir. Bu sigorta sistemi Türk sosyal sigorta sisteminde henüz düzenlenmiş değildir. Aile ödenekleri sistemine geçilmesi ve Türk sosyal sigorta sistemine bu sigorta sisteminin kazandırılması aile kurmaktan doğan sosyal güvenlik ihtiyacının karşılanmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Annelerin sosyal güvenliği de bu kapsamda daha da gelişecektir.

SONUÇ

Anne olmak demek dünyanın en güzel, sorumluluğu en ağır ve önemi çok büyük bir yükünü omuzlamaktır. Anneler toplumun geleceğinin temellerini atan mimarlardır. Dolayısı ile anneler her bakımdan ilgiye desteğe ve korumaya layık insanlardır. Kişi için anne hakkı ödenmesi imkansız bir hak olduğu gibi toplumlar için de annelerin korunması önemli ve kıymetli bir meseledir.

Ülkemizde son zamanlarda, doğum yapan annelere özel sosyal destekler arttırılmıştır. Annelerin korunmasını, annenin yalnızca doğum sürecinde ve çocuk büyütme süreci ile sınırlı görmemek gerekir. Annelerin korunmasını çocuğun doğumundan annenin ölünceye kadar olan hayatı bir bütün olarak düşünmek ve ele almak gerekir.

Öte yandan annelerin sosyal güvenliği kadınların sosyal güvenliğinden ve dolayısıyla bütün vatandaşların sosyal güvenliğinden de soyutlanamaz.

Devlet, bütün vatandaşlarını olduğu gibi anneleri de anayasal bir hak olan sosyal güvenliğe kavuşturmak için gerekli tedbiri almakla yükümlüdür. Sosyal yardım ve sosyal hizmetleri bir hak olarak kabul eden bir system bütünlüğü içinde kurulmadığı müddetçe; annelerin sosyal güvenliği eksik kalacaktır. Türk sosyal güvenlik sistemi sosyal yardım ve sosyal hizmetleri bir hak olarak tanzim eden sistemi kurduğunda annelerin sosyal güvenliği bakımından da çağdaş anlamda bir sosyal güvenlik sistemine kavuşmuş olacağız. Bu durumda da annelerin sosyal güvenliği bir mesele olmaktan bütünüyle çıkacaktır.

Kaynakça

- Alper Yusuf, Sosyal Sigortalar Hukuku, Güncellenmiş 7. Baskı, Dora Yayınevi, Bursa 2015.
- Güzel Ali/Okur, Ali Rıza/Caniklioğlu Nurşen, Sosyal Güvenlik Hukuku, 16. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016.
- Korkusuz M. Refik/Uğur Suat, Sosyal Güvenlik Hukuku, Son Mevzuata Göre Geliştirilerek Güncellenmiş 4. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2015.
- Şakar Müjdat, Sosyal Sigortalar Uygulaması, Yenilenmiş 10. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2011.
- Sözer Ali Nazım, Türk Genel Sağlık Sigortası, Beta Yayınevi, İstanbul 2014. (Genel Sağlık Sigortası)
- Sözer Ali Nazım, Türk Sosyal Sigortalar Hukuku, Beta Yayınevi, İstanbul 2013. (Sosyal Sigortalar)
- Tuncay A. Can/Ekmekçi Ömer, Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 18. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016.
- Uşan Fatih, Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009.